

бытия. – Свердловск: Министерство высшего и среднего образования РСФСР, Свердловский юридический институт, 2001. – 223 с. 6. *Ингарден Р.* Спор о существовании мира. Время и способ существования // Вопросы философии. – 2006. – № 12. – С. 147–163. 7. *Мостепаненко А.* Размерность пространства и силы природы // Пространство, время, движение. – М.: Наука, 1971. – С. 9–34. 8. *Оботурова Г.* Онтология – учение о бытии // Философское миропонимание. – Вологда: Русь, 2000. – С. 3–31. 9. *Пахаренко В.* Незбагнений апостол. – Черкаси: Брама, 1999. – 296 с. 10. *Селухов Г.* О некоторых аспектах художественного пространства и времени в структуре эстетического познания // Искусство и действительность. Методологические проблемы эстетического анализа. – М.: МГУ, 1979. – С. 11–32. 11. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2001. – 784 с. 12. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2001. – 784 с. 13. *Шопенгауэр А.* Две основные проблемы этики // Шопенгауэр А. Афоризмы и максимы: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 1998. – С. 161–463. 14. *Шопенгауэр А.* О четверояком корне закона достаточного основания // Шопенгауэр А. Афоризмы и максимы: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 1998. – С. 11–160.

Надійшла до редколегії 09.09.13

Задорожная Л.

Корреляты принципов поэзии Т. Шевченко и мировоззрения А. Шопенгауэра

В статье отмечаются общие моменты принципов поэзии Т. Шевченко и философских трактатов А. Шопенгауэра.

Ключевые слова: Т. Шевченко, А. Шопенгауэр, мировоззрение, время, пространство.

Zadorozhna L.

Correlates of Principles of T. Shevchenko's Poetry and Word-View of A. Schopenhauer

The article shows the interrelations between the principles of Shevchenko's poetry and philosophic treatises of Schopenhauer.

Key words: T. Shevchenko, A. Schopenhauer, world-view, time, space.

УДК 821.161.2.091

*С. Задорожна, канд. філол. наук, доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

"РОЗУМНО-ПРАВЕДНІ ДУШІ": Т. ШЕВЧЕНКО, П. КУЛІШ, М. КОСТОМАРОВ

У статті розглядається зіставлення Т. Шевченка з М. Костомаровим та П. Кулішем у площині духовного аристократизму, прояв атрибутивних рис їх духовності у публіцистично-художній практиці.

Ключові слова: Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш, духовність, культура, просвіта, загальноєвропейські гуманістичні цінності.

У час духовної кризи, передовсім глибокої кризи людини, звертаємо свій погляд до тих духовних і моральних авторитетів, хто знає, "куди з нас кожен ... мусить простувати". Саме так визначив роль Т. Шевченка в історії українства П. Куліш: як українського Месії, що і сьогодні виводить свій народ з духовного рабства на битий шлях цивілізованості і культури. Той подвижницький поступ по-особливому підсвілюється у час ювілейний, увиразнюючи найсуттєвіше у постаті апостольського заступника "за люде своя". Але "святкуючи пам'ять одного", не забуваймо про інших з когорта велетнів духу – П. Куліша і М. Костомарова, бо "вони на один сніп жали – про однакову будучність своєму народові дбали. Не можна нам їх розлучати", – закликав "хатянин" М. Євшан [1, 122]. Усі троє були особистостями духовного типу, з високим покликом до ідеалу, широтою світогляду, чистотою почувань, тому й творчість їх була перейнята ідеалом культури, освіти, просвіти, загальноєвропейськими гуманістичними цінностями. Все це мало виховати, як висловився П. Куліш, "розумно-праведні душі", здатні до "ясних подвигів чоловіколюбства". У час, коли Україна потребує духовного, інтелектуального перезавантаження, його каталізатором має стати духовна еліта, взірцем якої і є Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш.

Цей духовний триумвірат – "соузники" у найсуттєвішому: ставленні до Вітчизни, її історії, національних святинь й ревному служінні заради модерної, цивілізованої, європейськи зорієнтованої України. Це інтелігенти-інтелектуали, рівень ерудиції, національної свідомості і загалом "духовного розвою" яких не лише відповідав суспільно-політичній, культурній й інтелектуальній думці доби, а й випереджав свій час, готуючи українську свідомість до зіткнення з найголовнішими проблемами сучасного віку.

Питання їх взаємин, духовного побратимства – це проблема, що своєю семантикою надається до різних тлумачень і прочитань. Формат статті не дає можливості розглянути її сповна, бо довелось би говорити як про сутність української духовно-літературної традиції, її тяглості й розвитку, так і особистісні прояви творчого "я", зокрема у психології й історіософії творчості. Найцікавішим її аспектом, як видається, є проблема духовного аристократизму як вияву етичної, естетичної, інтелектуальної і, ширше, гуманістичної висоти їхнього слова і діянь, що й забезпечило українській літературі художній прогрес і усеєвропейський резонанс.

Логіка розвитку імперської Росії не передбачала появу таких постатей. Час, що їх явив, Куліш називав "веком расхищения национальной собственности всеми благовидными и неблагоприятными способами" [2, 256]. Здавалось би, в культурно-освітньому плані українці зазнали цілковитого фіаско: у них забрано елітарну книжну мову, присвоєно сусідами величезний культурний

спадок; козацька старшина після "жалуваної грамоти" дворянству перетворилась у "дядьків отечества чужого"; народ поіменовано плем'ям без історії і традицій, що послуговувався "языком каким-то чухонским, не похожим ни на один человекский". А Київський університет, до якого усі троє мали причетність, був відкритий "с целью русификации Южнорусского края". І, попри це, став центром вільнодумства, духовного опору національно мислячої еліти. І назва йому – "Кирило-Мефодіївське братство".

Життєві дороги Т. Шевченка, П. Куліша й М. Костомарова саме й перетнулися в університеті Св. Володимира. П. Куліш навчався у ньому, а згодом, як і Т. Шевченко, був причетний до археологічної комісії: Т. Шевченко як художник замальовував пам'ятки старовини, а Куліш записував пам'ятки фольклору: думи, пісні, перекази, легенди. М. Костомаров в університеті Св. Володимира працював ад'юнктом-професором кафедри російської історії. Усі троє були духовними спільниками, єдиновірними братами, що поєдналися з тими, хто був спраглий воскресіння України, "воскрешенія свободи", духовного оновлення стуманілого люду. Усі, хай і по-різному, відбували покарання за свою "дерзкість". *"І люба мрія, як міраж, розпалась / Від подиху московства навісного"*, – згадував П. Куліш у вірші "До Шевченка" [3, 193].

П. Куліш і М. Костомаров здобули університетську освіту і стали визначними людьми із статусом інтелектуала-ерудита: М. Костомаров – вченим-істориком зі світовим ім'ям, П. Куліш – "європеїзатором" національної культури, "європейським інтелігентом у найкращому розумінні цього слова". Це своє визначення М. Хвильовий прокоментував у такий спосіб: "Це, коли хочете, знайомий нам чорнокнижник із Вюртемберга... Це доктор Фауст, коли розуміти його як допитливий людський дух" [6, 473]. Потреба ж універсального захисту українства саме й обумовила той рівень самоосвіти, вивчення світової літератури, історії, філософської, суспільно-політичної й релігійної думки, багатьох іноземних мов, бо з допомогою перекладів, зокрема й Біблії, полегшеним видавався зв'язок України з людством.

Щодо освіти Т. Шевченка, то у свідомості суспільства укорінився стереотип Шевченка-кріпака, мужика, самоука. Але ж він блискуче закінчив Академію художеств та ще й під керівництвом першого художника Росії Карла Брюллова, став першим у Росії академіком гравюри. Як свідчить щоденник, російські повісті, Т. Шевченко з глибоким знанням фактів, джерел, імен володів досвідом світової історії, культури, філософії, естетики, теорії і практики мистецтв. Щоб від "мужика" піднятися до "царства вселюдської культури" і стати, як сказав І. Франко, "велетнем у царстві людського духа", треба було до геніальності як Божого дару додати колосальний труд самоосвіти. Сучасного потенційного читача читацький формуляр

Т. Шевченка вражає не лише кількістю імен, а й різноголоссям епох, широтою літературних обривів: Вергілій, Овідій, Федр, Плутарх, Геродот, Горацій, Тит Лівій, Данте Аліг'єрі, Аріосто, Дефо, Осіан, Вальтер Скотт, Байрон, Діккенс, Бернс, Дюма, Шатобріан, Бальзак, Гете, Беранже, Шіллер, Коцебу, а ще ж цілий ряд імен слов'янських. А ще ж інтерес до європейського малярства (Тіціан, Дюрер, Рубенс, Сандро Ботічеллі), архітектури, музики, театру. Не забуваймо, що окремі чужомовні твори Т. Шевченко читав в оригіналі, бо вчив французьку і польську. "Французьку мені знати конче необхідно", – зауважував Т. Шевченко. Пояснення – в автобіографічній повісті "Художник": у книгозбірні Брюллова була "Історія розпаду і занепаду римської держави" англійського історика Гіббона французькою мовою, на яку вказав Т. Шевченкові великий Карл. Саме тому й вчить цю мову Т. Шевченко у вечірній після занять в академії час з товаришем по академічних класах поляком Демським. Французькою мовою поряд з українською Т. Шевченко подає, як відомо, текстівки до офортів із серії "Живописна Україна". Польську ж мову Тарас ще юнаком вивчив з допомогою польки Дуні Гусиківської. Таки вивчив, бо на засланні читав книгу польського філолога-ідеаліста Кароля Лібельта "Про мистецтво" кількістю 1082 сторінки. Зауважимо, що не лише читав, а й у думках полемізував з автором рядовий 1-го орєнбурзького лінійного батальйону ув'язнений Тарас Шевченко. Або інша інформація для глибинних роздумів: 80 латинізмів у віршах лише одного 1860 року, семантичні смисли яких органічно вмонтовані у Шевченків текст...

До колосального труду самоосвіти зобов'язувало не лише середовище, "волшебные классы" Академії мистецтв. Була й інша, глибша причина: вроджений аристократизм, внутрішня шляхетність, відчуття розуміння прекрасного, що по генетичному коду передалось від його роду-родоводу, адже за будь-яких життєвих умов наші предки спромоглися плекати духовне: були свої поети, піснярі, художники, іконописці, будівничі храмів, мандрівні філософи і актори-лицедії, розстриги-ченці, що ходили по селах, читаючи Святе письмо, зубожілі спудеї й мандрівні дяки, які несли друковане слово й грамоту під солом'яну стріху. Жив народний театр інтермедій і вертепної драми, театралізовані дійства колядок, щедрівок, русалій, весільних обрядів; були свої професійні композитори Бортнянський, Березовський, Ведель. Були свої академії (Острозька й Києво-Могилянська), були релігійно-освітні братства і братські школи. Саме культурність і високоосвіченість українців зонайперше подивовувала чужоземних мандрівників, сприймаючись ними як "прегарна риса". "Було колись... Україна вміла панувати". До речі, за часів Гетьманщини українські міста Полтава, Гадяч, Кобеляки мали населення більше, ніж Бостон, Нью-Йорк чи Філадельфія. Згадаймо, що батько Тараса у неділю чи на

свято читав духовну літературу, тому й син ще з дитинства засвоював "духовну вченість" і моральну науку свого середовища:

*Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака –
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду
Або Три царіє со дари [7, 411].*

Поява Т. Шевченка – не випадковість. У ньому, як у фокусі, сконцентровані духовні сили народу, що творив самобутню культуру, тобто творив самого себе. І саме такий народ. І саме такий народ з Божого благословення відрядив Шевченка на арену освіченого, цивілізованого світу, щоб стверджувати у ньому свою присутність, заявити своє діло в общому ділі чоловічества, як висловився побратим поета П. Куліш.

Іншим Шевченків "Кобзар" бути не міг. У ньому жива пам'ять народу, карбована передусім словом, тому тема слова як основи духу є однією з центральних у поетичній збірці. Назви говорять самі за себе: "Гоголю", "До Основ'яненка", "На вічну пам'ять Котляревському", "Перебендя", "Думи мої, думи мої...", "Пророк", "Муза", "Ну що б, здавалося, слова...". Та й П. Куліш був переконаний у тому, що слово "держить цілість нації", що саме словом окреслюються кордони вітчизни:

*Отечество ж собі ґрунтуймо в ріднім слові:
Воно, одно воно від пагуби втече,
Піддержить націю на предківській основі, –
Хитатимуть її політики вотще;
Переживе воно дурне вбивання мови,
Народам і вікам всю правду прорече... [3, 1, 248].*

Але "отечество", майбутня Україна не мислиться Т. Шевченком, П. Кулішем і М. Костомаровим поза історією, її досвідом, що відображений зокрема і у фольклорі. Єднання з мовою, культурою, історією – це те, що закорінює у національний ґрунт, доносить "дух істини", її сакральну суть. Пробудження ж національної пам'яті активізує процеси не лише воскресіння лицарського свободолюбного

духу, а й преображення людини. Таке розуміння історії – привілей інтелекту, висоти духа.

І Т. Шевченко, й М. Костомаров та П. Куліш прийшли в літературу на хвилі європейського національного відродження, активізації процесів самоусвідомлення і самоідентифікації народу. Естетичні засади доби, помножені на україноцентричність усіх трьох представників "київської романтики", визначили основну якість їх художнього історизму як націософську. Візія Т. Шевченка своїм концептуальним наповненням дещо відрізняється від художньої історичної версії П. Куліша чи М. Костомарова, бо лише йому, Т. Шевченку, "німі наші могили відкрилися й німа наша пам'ять заговорила", як сказав П. Куліш [4, 258]. І все ж оживлення уявою минулого заради благодатної зміни сучасного, заради духовного спротиву і катарсисного очищення становило суть історичного дискурсу і М. Костомарова й П. Куліша. Непроминальною і для сучасного читача є, скажімо, Кулішева "дума-пересторога" з роману "Чорна рада", що лежить щонайперше у площині духовній: втрата гуманістичних орієнтирів, зневаження загальнолюдської моралі, сповідування закону агресивної неосвіченої юрби завжди таїть небезпеку "руїни". Демократію ж породить культура. Порятунком – у праведній душі, просвітленій освітою, культурою, внутрішнім прагненням до Бога. Тому й закінчується історична хроніка "Чорна рада" словом-застереженням Божого чоловіка: "Іванця Бог гріхом уже покарав; а праведному чоловікові якої треба в світі нагороди? Гетьманство, багатство або верх над ворогом? Діти тільки ганяються за такими цяцками; а хто хоть раз заглянув через край світу, той іншого блага бажає... Мир нехай навчається добро..." [3, 2, 153].

Воскресними дзвонами як полісемантичним образом-символом закінчує свою історичну трагедію "Переяславська ніч" М. Костомаров, еднаючись з П. Кулішем у концептуально важливому для обох: відродження України прийде з воскресінням людської душі, її моралі, християнських чеснот, тобто Бога в душі.

Правда про народ – це показ його таким, яким "його Бог сотворив", – писав Т. Шевченко у передмові до нездійсненого видання "Кобзаря" 1847 р. [8, 207]. Тому у Т. Шевченка-генія – це Україна духовна, світ особливий, окремішній, самотній. Його епіцентром є сім'я, мати; двосвіт же матері і сина – це особлива спільнота, взорована на святе сімейство. У листі до В. Рєпніної Шевченко зазначав, що він хоче описати серце матері за зразком пречистої діви, матері Спасителя. Саме тому життєвий шлях наймички Ганни – це той же шлях на Голгофу, що і Богоматері Марії. Це жертвоприношення на олтар щастя свого сина, це щоденне розпинання заради повернення Марку того, що своїм переступом етичної норми у нього відняла – сім'ю, гармонію, родинне щастя.

Бога можна відчувати лише серцем, душею, тому саме мати відображає ідею Бога, христову науку любові, правди, тобто саму суть життя. "Дух наш родиться в душі жіночій", – стверджував П. Куліш. Саме тому роман "Чорна рада" завершується словом Божого чоловіка, кобзаря, що благословляє народження нової подружньої пари, бо велика одностайна Україна починається з одностайності сім'ї, висоти її моральності, отже, праведності. І саме така соборна, одностайна Україна може бути інтегрована у світове співтовариство, саме в цьому її всепланетарна доцільність, "своє діло в общому ділі чоловічества", на переконання Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова.

Ідеал саморозвитку як основи суспільного розвою несла література, культура, освіта. Аби відродити націю в усьому її достоїнстві, усі троє наближали пришестя "апостола правди і науки", бо "там, де торжествує сірість, до влади приходять чорні", як слушно висловився петербурзький режисер Олексій Герман. А результатом цього і є "чорна рада", яка в Україні стає перманентною, бо неосвічений, не просвітлений "государньою", тобто державницькою, ідеєю натовп замість рицаря обирає свинопаса, бо не визнає інтелектуальної вищості над собою. До слова, сюжет Самойловича-Дорошенка у "Чернігівці" М. Костомарова – такий самий виповідальний ряд, що й Сомка – Брюховецького у "Чорній раді" П. Куліша. Тому, задля утвердження волі національної і особистої, задля духовної свободи, "треба нам освітою підпирати свою народність... Треба нам працювати в таких благословенних землях мислячою головою", – закликав П. Куліш [5, 1]. "Кто любит Малороссию, тот должен не хвалить и не превозносить свою народность, а должен заботиться о просвещении и благосостоянии своих земляков", – був переконаний М. Костомаров [2, 1, 281]. "Братіє моя возлюблена ... не вдавайтесь в тугу, а молитесь Богу і трудіться розумно во ім'я матері нашої України", – звертався до земляків своїх, "живих і ненароджених", Т. Шевченко. Розпочавши свій шлях "Кобзарем" і назвавшись вартовим національної пам'яті і честі, Т. Шевченко підсумував свій життєвий і творчий шлях "Букварем", тим самим ствердивши, що без освіти його родовід перспективи не матиме. У передсмертному листі до М. Чалого Т. Шевченко, роздумуючи над перспективою народної школи в Україні, зазначав: "Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося" [9, 478]. Так могли почувати і діяти лише аристократи духа.

1. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика. – К., 1998.
2. Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. – К., 1990.
3. Куліш П. Твори : У 2 т. – К., 1989. – Т. 1.
4. Куліш П. Чого стоїть Шевченко як поет народний // Куліш П. Твори : У 2 т. – К., 1989. – Т. 2.
5. Куліш П. Зазивний лист до української інтелігенції // Куліш П. Твори : У 2 т. – К., 1994. – Т. 1.
6. Хвильовий М. думи проти течії // Хвильовий М. Твори : У 2 т. – К., 1991. – Т. 2.
7. Шевченко Т. Кобзар. –

Харків, 2005. 8. Шевченко Т. [Передмова до нездійсненого видання "Кобзаря"] // Шевченко Т. Повн. збір. творів. : У 12 т. – К., 2003. – Т. 5. 9. Шевченко Т. Твори : У 5 т. – К., 1979. –Т. 5.

Надійшла до редколегії 12.03.13

Задорожная С.

"Разумно-праведные души":

Т. Шевченко, П. Кулиш, Н. Костомаров

В статье рассматривается сопоставление Т. Шевченко с Н. Костомаровым и П. Кулишом в аспекте плоскости духовного аристократизма, проявление атрибутивных черт их духовности в публицистической и художественной практике.

Ключевые слова: Т. Шевченко, П. Кулиш, Н. Костомаров, духовность, культура, просвещение, общеевропейские гуманистические ценности.

Zadorozhnaja S.

"Smart-righteous souls":

T. Shevchenko, P. Kulish, N. Kostomarov

The article deals with a comparison of T. Shevchenko N. Kostomarov and P. Kulish in the aspect of the plane of spiritual aristocracy, display attribute traits of spirituality in their journalistic and artistic practice.

Key words: T. Shevchenko, P. Kulish, N. Kostomarov, spirituality, culture, education, pan-European humanist values.

УДК 821.161.2.091

**О. Злотник-Шагіна, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ФЕНОМЕН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ І. ФРАНКА

У статті аналізується феномен Тараса Шевченка у літературно-критичній рецепції І. Франка. Досліджуються особливості інтерпретації вченим творчої спадщини митця, характеристика ним чотирьох етапів у поетичній еволюції Т. Шевченка.

Ключові слова: Т. Шевченко, літературно-критична рецепція, І. Франко, наукова інтерпретація, "Кобзар", етапи творчості.

Феномен Тараса Шевченка в наукових студіях Івана Франка, літературно-критична рецепція вченим цього феномену, незважаючи на значну шевченкознавчу традицію, залишається питанням вивченим мало. Водночас звернення до цієї проблеми дає можливість дослідити нові грані в таланті Т. Шевченка у контексті наукових поглядів І. Франка, а також дає підстави говорити про існування так званої франківської шевченкіани, адже дослідник був